

Univerzita Jana Amose Komenského Praha

ZÁVĚREČNÁ PRÁCE

2018

Ivona Horká

Univerzita Jana Amose Komenského Praha

Studium v oblasti pedagogických věd pro učitele odborných
předmětů, praktického vyučování a odborného výcviku

2015-2018

ZÁVĚREČNÁ PRÁCE

Ivona Horká

Asociální chování na střední škole

Praha 2018

Prohlášení

Prohlašuji, že předložená závěrečná práce je mým původním autorským dílem, které jsem vypracovala samostatně. Veškerou literaturu a další zdroje, z nichž jsem při zpracování čerpala, v práci řádně cituji a jsou uvedeny v seznamu použitých zdrojů.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v univerzitní knihovně.

V Praze, dne 29.11.2017

Anotace

Tato práce se zabývá asociálním a rizikovým chováním u dospívajících. Předkládá zjištění vyplývající z prozkoumání situačního kontextu antisociálního chování, kterého se dopustili adolescenti ve věku 15-18 let.

Asociální chování je některými odborníky považováno za normativní součást vývoje v adolescenci, plní svoji významnou funkci při socializaci jedince. Je odpovědí na vývojové otázky a úkoly, které mají být vyřešeny, pomáhá jedinci nalézt a upevnit jeho identitu, ztotožnit se s vrstevnickou skupinou.

Práce předkládá výsledky analýz o asociálním, rizikovém nebo společensky nežádoucím chování v těchto oblastech: lhaní rodičům a učitelům, kapesní a jiné krádeže, šikana a kyberšikana, agrese, požívání alkoholu a drog ve školním prostředí, záškoláctví, pobývání venku v noci bez dovolení rodičů, rvačky a postrkování, násilí, kázeňské školní tresty a jiné postihy za nevhodné chování.

Klíčová slova

antisociální chování, biologicko-psychologická teorie, disociální chování, emocionální labilita, rizikové chování, sociálně-psychologická teorie, sociální deviace, sociální patologie, sociologická teorie,

OBSAH

Úvod	6
I Teoretická část práce	9
1 Vymezení základních pojmů	9
2 Rozsah asociálního chování mládeže v České republice	12
3 Asociální chování na střední škole	14
3.1 Příčiny asociálního chování na střední škole	14
3.2 Rodina a asociální chování mládeže	16
3.3 Možnosti řešení asociálního chování na střední škole	19
3.4 Prevence asociálního chování na střední škole	21
II Empirická část práce	24
4 Kazuistiky	24
4.1 Příklad 1	24
4.2 Příklad 2	25
5 Doporučení pro praxi	27
Závěr	29
Seznam literatury a zdrojů	31

ÚVOD

Chování, přesněji vzorec chování je nejdůležitější výbavou každého člověka. Vypovídá o tom, jak reagujeme na určité situace, jakým způsobem jsme schopni vypořádat se s problémem, ale také o tom, jak jsme schopni zvládnout nejběžnější situace každodenního života.

Podle odborníků dochází v současnosti ke značnému nárůstu nejistoty, k oslabování psychických i fyzických sil jedinců, k frustraci, roztržitosti všeho, co bývalo dříve soudržné, k nárůstu nedůvěry a situaci, kdy člověk se může spoléhat jen sám na sebe a nikoli na solidaritu dalších členů společnosti. Tvrdí, že mnohé aspekty lidského života se podřizují krátkodobé ekonomice zisku. Společnost údajně odvrací svou tvář od takových pojmů, jako je tradiční rodina, vlastenectví, odvaha, vytrvalost, čestnost, ale také pracovitost atd. Jsme prý rozčarováni z rostoucího vlivu všech moderních technologií na lidský život, bezmezně propadáme závislosti na nich, namísto komunikace tváří v tvář se společnost rozpadá na jednotlivce. Dokonce se prý bortí svoboda a demokracie se nachází na hranici samotného krachu. Nárůst konzumu představuje pouze jeden z negativních jevů, přičemž závažnější jsou nejednoznačnost, chaos, zmatek, nejistota, egoistické prospěchářství atd. Celá společnost se podle Markéty Elichové zkrátka nachází v neutěšeném stavu.¹

Komentáře, které se na adresu současné společnosti nesou v podobně kritickém a odsuzujícím duchu, nejsou v odborné literatuře ani v médiích nijak výjimečné. To však neznamená, že jsou relevantní. Je nutné upozornit, že tyto komentáře se vždy zakládají jen na dojmu či pocitu autora, na jeho subjektivní reflexi vývoje ve společnosti. Nikdy nejsou podloženy empirickými údaji, které by dokazovaly, že ve společnosti skutečně narůstají zmíněné negativní jevy.

Ve skutečnosti je tomu právě naopak. Rozhodně nelze bagatelizovat problémy provázející vývoj společnosti – ovšem vývoj společnosti vždy v historii provázely nějaké problémy – je však nutné upozornit, že ještě nikdy v minulosti se tak velké množství lidí v globálním měřítku netěšilo tak dobrému zdraví, dlouhému životu, vysoké životní úrovni. Ještě nikdy v minulosti tolik lidí nežilo ve státech

¹ ELICHOVÁ, Markéta. *Sociální práce. Aktuální otázky*. Praha: Grada Publishing, 2017. ISBN 978-80-271-0080-4, str. 16 – 18

s demokratickým zřízením, ještě nikdy se zejména před mladými příslušníky společností neotvíraly tak široké možnosti vzdělávání, cestování, rozvíjení kariéry atd. Všechny tyto pozitivní jevy – na rozdíl od výše zmíněných obecných odsudků současné společnosti – jsou naopak empiricky doložitelné a dokazují, že situace ve světě se neustále zlepšuje, a to ve všech ohledech.

Nejrůznější paušalizující odsudky si však dokážou získávat pozornost lidí a je na ně bohužel soustředěna i neúměrně velká část nekritického mediálního zájmu. Specifickou součástí těchto stížností na stav současné společnosti pak představují nejrůznější lamentace na adresu dnešní mládeže. Ani ty však obvykle nebývají argumentačně podloženy empirickými údaji.

Tak např. Stanislav Navrátil a Jan Mattioli uvádějí, že „... problémové chování dětí a mládeže k rodičům se stává téměř každodenním doprovodným jevem současného společenského života, který můžeme velmi často registrovat v nákupních centrech, v hromadných dopravních prostředcích, v ordinacích, restauracích, divadlech, kinech atd., kdy synové a dcery neuposlechnou ani několikrát důrazně opakované příkazy a zákazy, vynucují si nátlakem prosazení svých přání, vyrušují, jsou vulgární, ničí zařízení atd., i přesto, že jsou pod dohledem rodičů. Z projevů nevhodného chování dětí k rodičům na veřejnosti lze odvodit závěr, že obdobný stav lze očekávat také v soukromém životě řady rodin. Problematické chování mladé generace začíná být chápáno jako fenomén, který svou narůstající intenzitou negativně ovlivňuje společenský život, a stává se tak jedním z klíčových objektů pozornosti veřejnosti.“²

Citovaný text představuje typickou ukázkou nekonkrétních, paušalizujících a empiricky nedoložených tvrzení, která se zakládají na přehnaném zobecnění subjektivní zkušenosti.

Je samozřejmě mimo jakoukoli pochybnost, že s chováním naznačeným ve výše citovaném textu se ve skutečnosti čas od času setkáváme. Činit však na základě toho závěry, že takové chování stále narůstá, představuje známku nevědeckého přístupu k realitě. Přesto je nezbytné se problémovým chováním dospívajících zabývat, a to se snahou o pochopení jeho příčin a nalezení možností

² NAVRÁTIL, Stanislav. MATTIOLI, Jan. *Problémové chování dětí a mládeže*. Praha: Grada Publishing, 2011. ISBN 978-80-247-7180-9, str. 9 – 10

jeho prevence a efektivního řešení. Právě z těchto důvodů byla jako téma této práce zvolena problematika asociálního chování mládeže na střední škole, přičemž text předchozích odstavců lze chápat jako nastínění kontextu.

Asociální chování mládeže představuje extrémní projev problémového či rizikového chování. Již na tomto místě je nutné upozornit, že v České republice stále není k dispozici jednotná či jednoznačná definice těchto termínů. Tak např. Ondřej Skopal, Jaroslava Suchá a Martin Dolejš považují pojem rizikové chování nejobecnější, pod který lze v reálném životě široké spektrum jevů, tedy „... jak vykřikování během vyučovací hodiny (problémové), tak i krádeže a šikanu (delikventní). Na jednom konci tohoto pojmu stojí lhaní, podvádění (disociální), uprostřed se nachází vandalismus (asociální) a na opačném pólu fyzické ubližování (antisociální).“³ Jan Sýkora pak tvrdí: „Nejčastěji do konceptu rizikového chování řadíme: šikanu a násilí včetně dalších forem extrémně agresivního jednání, zneužívání návykových látek, nelátkové závislosti (gambling, problémy spojené s nezvládnutým využíváním PC – netolismus atd.), užívání anabolik a steroidů, obecně kriminální jednání, sexuálně-rizikové chování, vandalismus, xenofobii, rasismus, intoleranci a antisemitismus, komerční zneužívání dětí, týrání a zneužívání dětí a mnohé další.“⁴

Tématem této práce je problematika asociálního chování mládeže na střední škole. Důvodem volby tématu jsou zejména profesní zkušenosti a v souvislosti s tím i zájem o daný problém. Pracuji na střední škole jako učitelka odborného výcviku kadeřnic, kde se poměrně často s různými formami tohoto chování setkávám. Cílem této práce je zjistit, jaké jsou nejčastější projevy asociálního chování žáků na střední škole, jaké jsou příčiny a možnosti řešení a prevence takového chování. V praktické části bude představeno několik kazuistik, které dokumentují projevy asociálního chování a také způsoby řešení problémového chování. Na základě shrnutí teoretické části práce a reflexe kazuistik pak budou formulována doporučení pro praxi.

³ SKOPAL, Ondřej. DOLEJŠ, Martin. SUCHÁ, Jaroslava. *Vybrané osobnostní rysy a rizikové formy chování českých žáků a žákyň*. Olomouc: Universita Palackého v Olomouci, 2014. ISBN 978-80-244-4223-5, str. 27

⁴ SÝKORA, Jan. *Sborník příkladů dobré praxe: Zdravé klima zájmového a neformálního vzdělávání*. Praha: Vydal Národní institut pro další vzdělávání, 2012. ISBN 978-80-874-4930-1, str. 7

I TEORETICKÁ ČÁST PRÁCE

1 VYMEZENÍ ZÁKLADNÍCH POJMŮ

Předložená práce se zaměřuje na problematiku asociálního chování mládeže, kterýžto termín však v České republice stále není jednoznačně ani uspokojivě definován. V odborné literatuře se proto setkáme s mnohostí pojmů označujících chování vymykající se normě a také s různými přístupy.

Na tuto skutečnost ostatně upozorňuje i Miroslav Procházka, který tvrdí, že sociální patologie, sociální deviace, sociálně patologické jevy, rizikové chování atd., to všechno jsou pojmy, které se velice často skloňují v kontextu výchovného působení škol. Hovoří se o předcházení těmto jevům, o zvládání problémů s nimi souvisejících, o minimalizaci negativních dopadů rizikového chování, o snaze zabránit jeho šíření. Ve všech právě uvedených případech se přitom jedná o takové vzorce chování, v jejichž důsledku může docházet a také dochází k prokazatelnému nárůstu výchovně vzdělávacích, zdravotních, ale také sociálních, bezpečnostních a dalších rizik pro jedince i společnost.⁵

Přesto lze – ovšem s určitým zjednodušením – za zastřešující termín považovat pojem rizikové chování mládeže. Jak ve své práci uvádějí Veronika Nielsen Sobotková a kol., Světová zdravotnická organizace stanovila syndrom rizikového chování v dospívání, který zahrnuje tři oblasti. Navzájem se mohou kombinovat, usnadňují společně svůj vznik a mají společné příčiny. První složku syndromu rizikového chování v dospívání představuje zneužívání návykových látek, které specificky v České republice vykazuje dlouhodobě nepříznivý trend. Druhá složka zahrnuje negativní jevy v oblasti psychosociálního vývoje, tedy nejružnější maladaptace, poruchy chování, agrese, delikvence, kriminalitu, ale také sociální fobie, sebepoškozování a suicidalitu. A konečně třetí oblastí je pak rizikové chování související s reprodukcí. V tomto případě se jedná hlavně o předčasný sex, předčasné rodičovství (těhotenství před devatenáctým rokem života se považuje za předčasné, protože vzájemně kolidují potřeby dospívající matky a rostoucího plodu),

⁵ PROCHÁZKA, Miroslav. *Sociální pedagogika*. Praha: Grada Publishing, 2012. ISBN 978-80-247-4033-1, str. 133

ale také časté střídání partnerů, rizikové sexuální praktiky, prostituci, pohlavní nemoci, sexuální násilí atd.⁶

Rizikové chování však představuje příliš široký pojem, který bude nutné dále rozčlenit na několik dílčích kategorií. Tak např. Richard Jedlička a kol. v širším kontextu etopedie, tedy výchovy v oblasti etiky a morálky, rámcově vymezují následující základní kategorie negativního chování:⁷

- Disociální chování: představuje krátkodobé projevy chování, které jsou do jisté míry charakteristické pro určitá věková období. Jako příklad lze uvést dětský vzdor, období puberty atd. Tyto projevy nevznikají nijak patologicky, neškodí okolí a většinou se pohybují na hranici normy. Jsou omezitelné a odstranitelné při využití řady běžných výchovných postupů;
- Asociální chování: jedná se o takové projevy chování, které jsou již spojeny s patologickým obrazem osobnosti jedince, které jsou z hlediska etického či morálního tzv. na hraně či za hranou, ovšem zatím zásadním způsobem nepoškozují okolí daného jedince. Asociálním způsobem se chovající jedinec sám sebe vyčleňuje ze svého prostředí, ovšem nevidí důvod pro to, aby své postupy změnil, zejména ne tehdy, když mu přinášejí prospěch a momentální požitky. Jako příklad lze uvést hlavně závislostní chování, získávání větších výhod prostřednictvím manipulací;
- Antisociální chování: v tomto případě již máme co do činění s takovým chováním, které narušuje morální, sociální i právní normy, přičemž navíc zásadně poškozují okolí jedince. Jeho protagonista však nemívá na své chování náhled a naopak je pozitivně prožívá a schvaluje. Antisociální chování je často přímo spojeno s trestnou činností, agresivitou, násilím, přičemž zahrnuje skutky velice nebezpečné pro společnost.⁸

S určitým zjednodušením lze tedy konstatovat, že asociální chování mládeže představuje specifickou součást chování rizikového. Tento názor ve své práci

⁶ NIELSEN SOBOTKOVÁ, Veronika a kol. *Rizikové a antisociální chování v adolescenci*. Praha: Grada Publishing, 2014. ISBN 978-80-247-4042-3, str. 45

⁷ JEDLIČKA, Richard a kol. *Poruchy socializace u dětí a dospívajících. Prevence životních selhání a krizová intervence*. Praha: Grada Publishing, 2015. ISBN 978-80-247-5447-5, str. 384

⁸ Ke klasifikaci projevů rizikové chování viz též MIOVSKÝ, Michal a kol. *Výkladový slovník základních pojmů školské prevence rizikového chování II*. Praha: Universita Karlova v Praze, 2015. ISBN 978-80-7422-393-8.

zastávají např. Vanda Zemanová a Martin Dolejš, když důsledně vnímají rizikové chování jako nadřazený pojem k termínům problémové chování a dále pak asociální, delikventní, antisociální a disociální chování.⁹

Drahomíra Jucovičová a Hana Žáčková rovněž rozlišují disociální, asociální a antisociální chování, přičemž upřesňují, že disociální chování je nespolečenské a neadekvátní, asociální chování neodpovídá společenským a etickým normám, ovšem antisociální chování se vyznačuje již vyloženě protispolečenským charakterem.¹⁰ V jiné ze svých prací pak právě zmíněné autorky jako příklady asociálního chování uvádějí konkrétně záškoláctví, útěky z domova či od povinností, rvačky, potulování, poškozování cizích věcí, ale také sebepoškozování, pití alkoholu, kouření atd.¹¹

Jan Jandourek v této souvislosti doplňuje, že do skupiny asociálního chování lze zařadit takové chování jedinců či určitých sociálních skupin, které se odlišuje od společenských norem. Věda neutrálně hovoří o odlišném, nikoli však vždy trestuhodném chování. V západním prostředí je termín asociál často považován za politicky nekorektní, přičemž příčina asociálnosti již nebývá spatřována v asociálech samotných, nýbrž ve společenských silách, které je údajně dostaly až na samotný okraj společnosti.¹²

To ovšem nic nemění na skutečnosti, že asociální chování je pro mládež i pro společnost rizikové a že je lze považovat za projev sociální patologie. Právě z tohoto důvodu je nutné asociálnímu chování, jeho prevenci, eliminaci a řešení věnovat pozornost, a to jak z hlediska školy, tak z hlediska jednotlivých rodin. Lze se totiž oprávněně domnívat, že jedině soustředěné úsilí škol a rodin může vést k pozitivnímu účinku v podobě eliminace asociálního chování žáků.

⁹ ZEMANOVÁ, Vanda. DOLEJŠ, Martin. *Životní spokojenost, sebehodnocení a výskyt rizikového chování u klientů nízkoprahových zařízení pro děti a mládež*. Olomouc: Universita Palackého v Olomouci, Filosofická fakulta, 2015. ISBN 978-80-244-4492-5, str. 34

¹⁰ ŽÁČKOVÁ, Hana. JUCOVIČOVÁ, Drahomíra. *Nepozornost, hyperaktivita a impulzivita. Zápory i klady ADHD v dospělosti*. Praha: Grada Publishing, 2017. ISBN 978-80-271-0204-4, str. 69

¹¹ JUCOVIČOVÁ, Drahomíra. ŽÁČKOVÁ, Hana. *Neklidné a nesoustředěné dítě ve škole a v rodině*. Praha: Grada Publishing, 2010. ISBN 978-80-247-2697-7, str. 49

¹² JANDOUREK, Jan. *Slovník sociologických pojmů. 610 hesel*. Praha: Grada Publishing, 2012. ISBN 978-80-247-3679-2, str. 33

2 ROZSAH ASOCIÁLNÍHO CHOVÁNÍ V ČESKÉ REPUBLICE

V rámci této podkapitoly budou především reflektovány výsledky aktuální Evropské školní studie o alkoholu a jiných drogách (ESPAD) získané v roce 2015, které ukázaly, že konzumace alkoholu a cigaret mezi českou mládeží ve věku patnáct a šestnáct let výrazně klesá a stejně tak užívání nelegálních drog. Mládež v České republice však i nadále zůstává v kouření cigaret, pití alkoholu a užívání konopných drog nad evropským průměrem.¹³

Co se týče výrazného poklesu konzumace alkoholu, lze konstatovat, že pravidelné pití nadměrných dávek alkoholu, tedy pití alespoň jednou týdně, mezi lety 2011 až 2015 pokleslo na polovinu, pravidelná opilost poklesla dokonce jednu třetinu. V pití nadměrných dávek, tedy pěti a více sklenic alkoholu alespoň jednou za posledních třicet dnů, je však česká mládež stále nad průměrem Evropy a celková spotřeba alkoholu je příliš vysoká. Navíc česká mládež stále vnímá dostupnost alkoholu všeho druhu jako velmi snadnou, a to jak v restauracích či barech, tak i v obchodech. Ve srovnání s rokem 2011 došlo také k výraznému poklesu kouření cigaret, a to jak u jednorázových zkušeností s cigaretami, tak u denního kuřáctví i silného kouření, tedy kouření jedenácti a více cigaret denně. Výraznější pokles byl zaznamenán u chlapců, rozdíly mezi chlapci a dívkami se vyrovnávají. Denní kuřáctví i silné kuřáctví mezi lety 2011 až 2015 pokleslo zhruba na polovinu. Přesto, že se situace zlepšuje, stále česká mládež překračuje evropský průměr v denním i v silném kouření.¹⁴

V roce 2015 pokračoval pokles také zkušeností mládeže se všemi nelegálními drogami, včetně konopných látek. V roce 2015 však přesto téměř 38 % dospívajících vyzkoušelo v životě nelegální drogu, nejčastěji (až 37 %) konopné látky. K významnému poklesu zkušeností s užitím konopných látek došlo u chlapců, u dívek se situace v posledních letech nezměnila. Zkušenost s konopnými látkami přesahuje

¹³ HLADNÁ, Renata. *Užívání drog mezi dospívajícími v Evropě klesá, české zkušenosti náctiletých zůstávají nadprůměrné. Potvrdila to studie ESPAD 2015.* (online) Praha: Vláda České republiky, 20. 09. 2016. Dostupné z WWW: <https://www.vlada.cz/cz/ppov/protidrogova-politika/media/uzivani-drog-mezi-dospivajicimi-v-evrope-klesa--ceske-zkusenosti-nactiletých-zustavaji-nadprumerne--potvrdila-to-studie-espad-2015-149001/>. Citováno dne 03. 11. 2017.

¹⁴ HLADNÁ, Renata. *Užívání drog mezi dospívajícími v Evropě klesá, české zkušenosti náctiletých zůstávají nadprůměrné. Potvrdila to studie ESPAD 2015.* (online) Praha: Vláda České republiky, 20. 09. 2016. Dostupné z WWW: <https://www.vlada.cz/cz/ppov/protidrogova-politika/media/uzivani-drog-mezi-dospivajicimi-v-evrope-klesa--ceske-zkusenosti-nactiletých-zustavaji-nadprumerne--potvrdila-to-studie-espad-2015-149001/>. Citováno dne 03. 11. 2017.

evropský průměr zhruba o 20 %. Dlouhodobě narůstá podíl dospívajících, kteří vnímají zdravotní rizika spojená s intenzivním kouřením a intenzivní konzumací alkoholu. Na druhou stranu však klesl podíl těch, kteří považují za velké riziko experiment s konopím a pervitinem.¹⁵

Co se týče trávení volného času, bylo zjištěno, že až 28 % dospívajících hraje denně nebo téměř denně počítačové hry, 84 % denně surfuje na internetu a 41,5 % stráví v běžný všední den na internetu čtyři a více hodin. 9 % mládeže hrálo v posledním roce hazardní hry. Zhruba 2,7 % mládeže je v riziku vzniku problémového hráčství. Obecně lze konstatovat, že od roku 2003 se výrazně zvýšil podíl dospívajících, kteří tráví volný čas surfováním na internetu.¹⁶

Příčiny výše naznačených pozitivních trendů patrně spočívají v souběhu několika faktorů. Může jít o obecný trend, který není specifický jen pro mládež v České republice, nýbrž i v řadě evropských zemí. V posledních letech dochází také ke změnám v trávení volného času v souvislosti s užíváním internetu. Mládež chodí méně ven, více času tráví ve virtuálním prostoru, tedy doma, kde je nižší pravděpodobnost užívání legálních i nelegálních drog. Na druhou stranu se však objevují jiná rizika, např. závislost na hraní počítačových her. Díky rozšíření informací o výskytu drog v posledních letech na školách snižují problémy spojené s kouřením, alkoholem i nelegálními drogami, naopak dochází k nárůstu agrese, šikany a zejména kyberšikany. Navíc se zvyšuje dohled a kontrola ze strany rodičů, což je částečně spojeno i s komunikačními technologiemi. Volný čas dětí mládeže je také více strukturovaný.¹⁷

¹⁵ HLADNÁ, Renata. *Užívání drog mezi dospívajícími v Evropě klesá, české zkušenosti náctiletých zůstávají nadprůměrné. Potvrdila to studie ESPAD 2015.* (online) Praha: Vláda České republiky, 20. 09. 2016. Dostupné z WWW: <https://www.vlada.cz/cz/ppov/protidrogova-politika/media/uzivani-drog-mezi-dospivajicimi-v-evrope-klesa--ceske-zkusenosti-nactiletých-zustavaji-nadprumerne--potvrdila-to-studie-espad-2015-149001/>. Citováno dne 03. 11. 2017.

¹⁶ HLADNÁ, Renata. *Užívání drog mezi dospívajícími v Evropě klesá, české zkušenosti náctiletých zůstávají nadprůměrné. Potvrdila to studie ESPAD 2015.* (online) Praha: Vláda České republiky, 20. 09. 2016. Dostupné z WWW: <https://www.vlada.cz/cz/ppov/protidrogova-politika/media/uzivani-drog-mezi-dospivajicimi-v-evrope-klesa--ceske-zkusenosti-nactiletých-zustavaji-nadprumerne--potvrdila-to-studie-espad-2015-149001/>. Citováno dne 03. 11. 2017.

¹⁷ HLADNÁ, Renata. *Užívání drog mezi dospívajícími v Evropě klesá, české zkušenosti náctiletých zůstávají nadprůměrné. Potvrdila to studie ESPAD 2015.* (online) Praha: Vláda České republiky, 20. 09. 2016. Dostupné z WWW: <https://www.vlada.cz/cz/ppov/protidrogova-politika/media/uzivani-drog-mezi-dospivajicimi-v-evrope-klesa--ceske-zkusenosti-nactiletých-zustavaji-nadprumerne--potvrdila-to-studie-espad-2015-149001/>. Citováno dne 03. 11. 2017.

3 ASOCIÁLNÍ CHOVÁNÍ NA STŘEDNÍ ŠKOLE

Na úvod této kapitoly je vhodné zopakovat, že asociální chování lze považovat za patologické, že je z morálního hlediska nepřijatelné, ovšem zatím zásadním způsobem nepoškozuje sociální okolí daného jedince. Asociálním způsobem se chovající jedinec sám sebe vyčleňuje ze svého prostředí, ovšem jemu samotnému to přináší prospěch a momentální požitek. Jako příklad lze uvést závislostní chování, manipulace atd.¹⁸ Asociální chování neodpovídá společenským a etickým normám.¹⁹ Může se dále projevovat záškoláctvím, útěky z domova či od povinností, rvačkami, potulováním, poškozováním cizích věcí, sebepoškozováním, pitím alkoholu, kouřením atd.²⁰ Ovšem do skupiny asociálního chování lze zařadit obecně jakékoli chování jedinců či určitých sociálních skupin, které se odlišuje od společenských norem.²¹ Právě uvedené bude v textu následujících podkapitol specifikováno.

3.1 PŘÍČINY ASOCIÁLNÍHO CHOVÁNÍ NA STŘEDNÍ ŠKOLE

Problematika příčin asociálního chování mládeže představuje velmi rozsáhlý komplex nejrůznějších aspektů, které se obvykle navzájem ovlivňují či alespoň spolupůsobí. Příčiny tohoto chování se navíc u jednotlivých dětí či dospívajících vyznačují výrazně individuálním charakterem, což do jisté míry znesnadňuje zobecňování. Různí odborníci v různých obdobích přistupovali k této problematice na základě rozdílných východisek. Vanda Zemanová a Martin Dolejš proto ve své práci podávají stručný přehled teorií, které se pokoušejí vysvětlit příčiny asociálního či obecně rizikového chování mládeže či dospívajících, přičemž vymezují následující tři základní skupiny teorií:²²

¹⁸ JEDLIČKA, Richard a kol. *Poruchy socializace u dětí a dospívajících. Prevence životních selhání a krizová intervence*. Praha: Grada Publishing, 2015. ISBN 978-80-247-5447-5, str. 384

¹⁹ ŽÁČKOVÁ, Hana. JUCOVIČOVÁ, Drahomíra. *Nepozornost, hyperaktivita a impulzivita. Zápory i klady ADHD v dospělosti*. Praha: Grada Publishing, 2017. ISBN 978-80-271-0204-4, str. 69

²⁰ JUCOVIČOVÁ, Drahomíra. ŽÁČKOVÁ, Hana. *Neklidné a nesoustředěné dítě ve škole a v rodině*. Praha: Grada Publishing, 2010. ISBN 978-80-247-2697-7, str. 49

²¹ JANDOUREK, Jan. *Slovník sociologických pojmů. 610 hesel*. Praha: Grada Publishing, 2012. ISBN 978-80-247-3679-2, str. 33

²² ZEMANOVÁ, Vanda. DOLEJŠ, Martin. *Životní spokojenost, sebehodnocení a výskyt rizikového chování u klientů nízkoprahových zařízení pro děti a mládež*. Olomouc: Universita Palackého v Olomouci, Filosofická fakulta, 2015. ISBN 978-80-244-4492-5, str. 36

- Biologicko-psychologické teorie: jedná se tedy o takové teorie, které jsou zaměřené na vztah mezi chováním, charakterem a tělesnou stavbou jedince, mezi genetikou, enzymy či hormony. Do této skupiny náleží např. teorie rozeného asociála nebo teorie oligofrenie, tedy nízké úrovně mentálních schopností, jako základní příčiny forem asociálního chování;
- Sociálně-psychologické teorie: do této skupiny teorií lze zařadit např. teorii sociálního učení, teorii charakteru a temperamentu nebo teorii odlišného kognitivního stylu, který způsobuje asociální chování jedince;²³
- Sociologické teorie: za příčinu vzniku asociálního či obecně rizikového chování je z této perspektivy považován společenský a kulturní kontext. Konkrétně pak lze do této skupiny zařadit např. teorii anomie, ale rovněž teorii delikventního prostředí nebo kulturního přenosu asociálních vzorů.

Problematice příčin a zdrojů asociálního chování dospívající mládeže se podrobněji věnují také Lubomír Kukla a kol. Tento autorský kolektiv v podstatě respektuje výše naznačenou klasifikaci teorií a příčin a konstatuje, že na tomto základě lze vymezit tři základní skupiny příčin – biologické, psychické a také společenské – které se vzájemně ovlivňují, podmiňují a kumulují. Biologické zdroje asociálního chování představuje dědičná zátěž, vrozené nebo získané defekty, případně psychiatrické diagnózy. Psychické příčiny pak zahrnují fakt, že asociální chování může být důsledkem dlouhodobě prožívané úzkosti, frustrace, depresivních stavů, psychické deprivace, problematické identifikace, může však být také projevem emocionální lability, neuroticismu, naučených chybných vzorců chování nebo obrannou reakcí na prožitá traumata či různé nepříznivé životní události atd. A konečně společenské příčiny asociálního chování je vysvětlují na pozadí vazby mezi jedincem a společností. Příčiny asociálního chování jednotlivců tedy spočívají v samotném sociálním prostředí, které je narušené a narušuje motivaci a charakter dospívajících.²⁴

Text této podkapitoly lze uzavřít konstatováním Michaely Pugnerové a Jany Kvintové, které shrnují, že v rámci zkoumání příčin asociálního chování dospívajících

²³ Viz rovněž PROCHÁZKA, Roman. ŠMAHAJ, Jan. KOLAŘÍK, Marek. LEČBYCH, Martin. *Teorie a praxe poradenské psychologie*. Praha: Grada Publishing, 2014. ISBN 978-80-247-4451-3.

²⁴ KUKLA, Lubomír a kol. *Sociální a preventivní pediatrie v současném pojetí*. Praha: Grada Publishing, 2016. ISBN 978-80-247-3874-1, str. 326

nesmíme zapomínat ani na negativní vliv rodinného prostředí a na vliv vrstevnických skupin, který může být obzvláště defektní, jde-li se o skupinu asociálně orientovanou se specifickými negativními normami a hodnotami. Dítě či dospívající se do takové vrstevnické skupiny uchyluje obvykle tehdy, když se nachází ve stavu neuspokojení důležitých psychických potřeb, z nudy atd. Pokud ovšem funguje rodinné zázemí, pak by vliv party neměl být až tak významný. Příčiny vzniku asociálního chování, uzavírá tedy zmíněná autorská dvojice, tedy představují výslednici kombinace biologických nebo genetických faktorů a nevhodného rodičovského působení, pro které je typický nedostatek systematické důsledné výchovy a láskyplného vztahu v rodině. Tato kombinace se ukazuje jako významná také při predikci vyložené delikventního chování během období pozdní adolescence a dospělosti.²⁵

3.2 RODINA A ASOCIÁLNÍ CHOVÁNÍ MLÁDEŽE

Slavomil Fischer a Jiří Škoda zdůrazňují, že z dlouhé řady sociálních faktorů lze pokládat z hlediska vyšší pravděpodobnosti vzniku asociálního chování a delikvence za nejvýznamnější následující. Zásadním sociálním faktorem, ve kterém si jedinec utváří své vzorce chování, je mimo jakoukoli pochybnost jeho rodina. K nejvýznamnějším aspektům souvisejícím s mnohem vyšší pravděpodobností budoucího negativního vývoje jedince náleží z hlediska orientační rodiny především otázka anomální osobnosti rodičů. Jedná se také o různorodé příčiny, které vedou k tomu, že určití rodiče nejsou schopní řádně vychovávat své potomky a pečovat o ně. Pokud se samotní rodiče dopouštějí asociálních či přímo antisociálních forem jednání, pokud jsou tedy např. závislí na alkoholu či drogách, pokud páchají trestnou činností atd., pak i jejich děti se mohou tímto způsobem začít chovat. Důležitá je v tomto ohledu také otázka, zda a jakým způsobem rodina plní své funkce. Pokud určitá rodina z tohoto hlediska selhává, pokud je problémová, dysfunkční nebo dokonce afunkční, má to pro vývoj dětí velmi často negativní následky.²⁶

²⁵ PUGNEROVÁ, Michaela. KVINTOVÁ, Jana. *Přehled poruch psychického vývoje*. Praha: Grada Publishing, 2016. ISBN 978-80-247-5452-9, str. 150

²⁶ FISCHER, Slavomil. ŠKODA, Jiří. *Sociální patologie. Analýza příčin a možností ovlivňování závažných sociálně patologických jevů*. Praha: Grada Publishing, 2009. ISBN 978-80-247-2781-3, str. 172

Zásadní vliv rodiny na asociální chování dětí a dospívajících je podle Michaely Pugnerové a Jany Kvintové primárně dán hlavně tím, že rodina je nejdůležitější socializační činitel, zdroj postojů, hodnotového systému i vzorců chování. Asociální rodiče často mívají asociální děti, což platí zejména v případě agresivity. V takových rodinách se totiž častěji používají tělesné tresty, zákazy a příkazy, které u dětí mohou vyvolávat averzi vůči rodičům i celé společnosti. Rizikové rodiny z hlediska výchovného přístupu rodičů ve vztahu k dospívajícím můžeme podle zmíněné autorské dvojice charakterizovat tímto způsobem. Může se jednat o neúplné rodiny, kde dítě či dospívající vyrůstá obvykle pouze s matkou, o rodiny lhostejné k projevům asociálního chování a současně neposilující prosociální chování, dále o rodiny sice posilující prosociální chování, ovšem nepotlačující chování asociální a konečně o rodiny s despotickým a tvrdě trestajícím otcem a naopak benevolentní matkou.²⁷

Podrobněji se této problematice věnují Petr Weiss a kol., kteří hovoří o tzv. rizikových rodinách. Takové rodiny lze podle zmíněného autorského kolektivu vcelku dobře rozeznat na základě následujících diagnostických klíčů:²⁸

- Čas jako rizikový faktor: čím více času spolu děti a rodiče tráví, tím roste riziko konfliktu a násilí, ovšem za situace, kdy rodina žije ve špatných podmínkách, má nízký příjem, je chudá, rodiče mají špatné vzdělání, jsou sociálně izolováni atd. Rodiče v takové rodině se vyznačují tendencí chápat běžné či normální projevy svého dítěte jako projevy nepřátelské;
- Pestrost činností a zájmů: tam, kde je nízký rozsah zájmů, nízký stupeň různorodých činností, tam se pak stupňuje negativní chování vůči dítěti;
- Intenzita prožívání: charakteristickým rysem násilí v rodinách je rodinný antagonismus, v takové rodině obecně chybí vřelá a přátelská interakce;
- Střetové situace: rodiny nevykazují dostatečné sociální dovednosti pro to, aby se vyrovnaly s různými názory členů, problémy řeší pomocí síly;

²⁷ PUGNEROVÁ, Michaela. KVINTOVÁ, Jana. *Přehled poruch psychického vývoje*. Praha: Grada Publishing, 2016. ISBN 978-80-247-5452-9, str. 153

²⁸ WEISS, Petr a kol. *Sexuální zneužívání dětí*. Praha: Grada Publishing, 2005. ISBN 978-80-247-0909-5, str. 82 – 83

- Právo ovlivňovat: jedná se o to, že ten nejsilnější člen rodiny si osobuje právo ovlivňovat hodnoty, postoje a chování ostatních členů rodiny. Rodiče v takové rodině bývají obvykle necitliví k potřebám svých dětí;²⁹
- Rozdíly ve věku a pohlaví: některé rodiny vznikají nepřírozeně, protože děti a rodiče k sobě přicházejí v různých životních etapách a s různou životní minulostí. Rozdílné životní postoje, rozdílné sexuální zkušenosti atd. jsou prosazovány na základě minulých zkušeností. Každý stres pak v takové rodině odstartuje chování, které bylo naučené dřív v jiné rodině;
- Přisuzované role: otec i matka chápou svou roli v určitém kontextu ve vztahu k postoji společnosti. Vytváří se různý systém závislostí a autorit, který je v rizikové rodině obtížně identifikovatelný. Muž se třeba ožení s ženou, která již má své dítě a společně pak mají další. Rozvedou se a žena se znovu vdá nebo žije s novým přítelem. Nastupující muž pak využívá neobsazených rolí po rodiči, který z rodiny odešel. Dítě v této rodině se pak lehce může stát obětí nejrůznějšího negativního jednání;³⁰
- Soukromí: nárůstem soukromí klesá společenská kontrola života uvnitř jednotlivých rodin. Celospolečenské normy jsou v soukromí rizikové rodiny zkresleny a deformovány, následkem může být týrání, zneužívání;
- Nedobrovolné členství: dítě je přinuceno být v rodině, i když rodina dítě poškozují. Stát totiž vyžaduje pádné a ověřitelné důkazy, že k takovému poškozování skutečně dochází. Než se to podaří zjistit a následně prokázat, dítě může být dlouhodobě vystaveno negativnímu vlivu rodiny, např. i týrání, zneužívání či zanedbávání, kterou však nemůže opustit;³¹
- Stres: události životních cyklů (narození, smrt, dospívání, stárnutí) či též události životních změn (rozvod, nezaměstnanost, nemoc atd.) vytvářejí řetěz

²⁹ Viz též ŠOLCOVÁ, Iva. *Vývoj resilience v dětství a dospělosti*. Praha: Grada Publishing, 2009. ISBN 978-80-247-2947-3.

³⁰ Podrobněji viz např. rovněž NOVÁK, Tomáš. DVOŘÁČKOVÁ, Blanka. *Vztah matky a syna*. Praha: Grada Publishing, 2008. ISBN 978-80-247-2077-7.

³¹ K této problematice viz PEMOVÁ, Tereza. PTÁČEK, Radek. *Zanedbávání dětí. Příčiny, důsledky a možnosti hodnocení*. Praha: Grada Publishing, 2016. ISBN 978-80-247-5695-0.

stresů. Rodina, rodiče i dítě stres řeší různými způsoby, mezi které bohužel může náležet agresivní chování, které pak dítě napodobuje;³²

- Důkladná znalost minulosti: intimita a citové prožívání rodinných vztahů, silné a slabé stránky, lásky a obavy, jsou často spojeny s minulostí rodičů. Rodiny, kde probíhalo násilí a zneužívání, vtiskávají svým dětem určité negativní normy chování, které si přenášejí do dalšího života.³³

Riziko negativních vlivů rodiny na děti a dospívající je tedy evidentní. Text této podkapitoly lze proto uzavřít citováním následujícího konstatování Gill Hinesové a Alison Baverstockové, které zdůrazňují, že dobře fungující a pevná rodina je pro dospívající „... velikým přínosem. Představuje pro ně bezpečný přístav, místo, kde se cítí chráněni, oceňováni a ze kterého odchází s pocitem vlastní identity: je to dokonalé zázemí, ve kterém mohou dospět. Pokud je rodinné pouto silné, znamená to také, že mladí mají své místo, kde si mohou dovolit vyvádět – ví, že je rodina bude mít ráda tak jako tak.“³⁴

3.3 MOŽNOSTI ŘEŠENÍ ASOCIÁLNÍHO CHOVÁNÍ NA STŘEDNÍ ŠKOLE

Stanislav Navrátil a Jan Mattioli ve své práci stručně předesílají, že „... odstranění problémového chování dětí a mládeže v rodinách, ve školách a také výchovných zařízeních se stává jedním z ústředních společenských problémů současné doby.“³⁵ Je tedy nutné zabývat se otázkou, jakými konkrétními způsoby lze asociální chování středoškolské mládeže eliminovat a řešit. Vždy je však zapotřebí, jak zdůrazňují např. Vanda Hájková a Iva Strnadová, vzít v potaz jednak kontext, ve kterém se chování konkrétního žáka odehrává, a dále pak jeho věk, rodinné zázemí a vývojovou úroveň.³⁶

³² K otázce agresivity dospívajících viz především MARTÍNEK, Zdeněk. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. Praha: Grada Publishing, 2009. ISBN 978-80-247-2310-5.

³³ Viz rovněž GJURIČOVÁ, Šárka. KUBIČKA, Jiří. *Rodinná terapie. Systemické a narativní přístupy*. Praha: Grada Publishing, 2009. ISBN 978-80-247-2390-7.

³⁴ HINESOVÁ, Gill. BAVERSTOCKOVÁ, Alison. *Jak na svého teenagera. Manuál pro rodiče*. Praha: Grada Publishing, 978-80-247-5144-3, str. 73

³⁵ NAVRÁTIL, Stanislav. MATTIOLI, Jan. *Problémové chování dětí a mládeže*. Praha: Grada Publishing, 2011. ISBN 978-80-247-7180-9, str. 7

³⁶ HÁJKOVÁ, Vanda. STRNADOVÁ, Iva. *Inkluzivní vzdělávání*. Praha: Grada Publishing, 2010. ISBN 978-80-247-3070-7, str. 170

Stanislav Bendl a kol. upozorňují, že neřešení asociálního chování může vést u jednotlivých dospívajících k tomu, že projevy tohoto chování u nich dále budou postupně narůstat, což navíc může vést k mnoha dalším doprovodným problémům, mezi které lze u středoškolské mládeže zařadit především špatný školní prospěch, ztrátu pozice ve třídě, lhaní, krádeže, kontakty s nevhodnými skupinami osob. Řešení asociálního chování dospívajících je podle zmíněného autorského kolektivu nezbytné pak také z toho důvodu, že jeho projevy obvykle mají trvalejší charakter a často i vzestupný trend, který je nutné zvrátit. Často je nutné řešit útky z domova či ze školských zařízení, toulky, demonstrativní poškozování, drogovou či alkoholovou závislost, patologické hráčství, ale také opakované záškoláctví, lži, krádeže atd. Řešení situace proto vyžaduje odborný speciálně pedagogický postup, zapojení poradenského systému, a to včetně středisek výchovné péče, ale také spolupráci s různými speciálními výchovnými zařízeními, zdravotnickými institucemi, terapeutickými pracovišti aj.³⁷

Problematikou řešení asociálního chování dospívajících se z praktického i teoretického hlediska zabývá etopedie,³⁸ která se podle Jaroslava Vetešky a Jana Průchy primárně zaměřuje na otázky převýchovy, výchovy i vzdělávání asociálně se chovajících dospívajících jedinců.³⁹ Vanda Hájková ve spolupráci s Ivou Strnadovou doporučují, aby každá práce s žákem, který se vyznačuje asociálními projevy chování, započala důkladnou diagnostikou konkrétního případu. Za tímto účelem je podle zmíněné autorské dvojice vhodné využít takové metody, jako je především pozorování, dotazník, posuzovací škály, ale také rozhovor s žákem i jeho rodiči a učiteli atd. Vzhledem k tomu, že každá pedagogická intervence by měla být úzce provázaná s diagnostikou žáka, je optimální všechny výše uvedené – a případně i další – metody kombinovat.⁴⁰

³⁷ BENDL, Stanislav a kol. *Vychovatelství. Učebnice teoretických základů oboru*. Praha: Grada Publishing, 2015. ISBN 978-80-247-4248-9, str. 217

³⁸ Viz rovněž BOCAN, Miloslav a kol. *Děti v ringu dnešního světa. Hodnotové orientace dětí ve věku 6 až 15 let*. Praha: Národní institut dětí a mládeže MŠMT, 2012. ISBN 978-80-87449-24-0.

³⁹ PRŮCHA, Jan. VETEŠKA, Jaroslav. *Andragogický slovník*. Praha: Grada Publishing, 2014. ISBN 978-80-247-4748-4, str. 104

⁴⁰ HÁJKOVÁ, Vanda. STRNADOVÁ, Iva. *Inkluzivní vzdělávání*. Praha: Grada Publishing, 2010. ISBN 978-80-247-3070-7, str. 171

Vladimír Smejkal a Hana Schelová Bachrachová v této souvislosti připomínají, že mezi nejdůležitější povinnosti žáků na středních školách náleží přizpůsobení svého chování a jednání školnímu řádu, a to nejen ve škole, ale i mimo školu, což především znamená, že v prostorách školy a při školních akcích je v každém případě zakázáno kouření a konzumace alkoholických nápojů či jiných návykových látek. V každém školním řádu by přitom mělo být definováno, co to je z hlediska školy přestupek a jaká kázeňská opatření s ním mohou být spojena. Přestupkem tak bývá především úmyslné porušení školního řádu a samozřejmě jakékoli chování žáka, které je klasifikováno jako přestupek právními normami České republiky. Řešení takových mírnějších přestupků, jako je např. svévolný odchod z vyučování, včasné neomluvení absence, pozdní příchod na vyučování, rušení výuky atd. spadá do kázeňské pravomoci třídního učitele. Závažné přestupky, jako je např. neomluvená absence, užívání alkoholických nápojů nebo jiných návykových látek, jejich prodej či distribuce, chování neslučitelné se zásadami slušnosti a morálky, fyzické či ústní napadání spolužáků, jejich vydírání, šikana, soustavné neplnění studijních povinností atd., řeší již pedagogická rada, přičemž konečné rozhodnutí o případném trestu přísluší řediteli školy.⁴¹

3.4 PREVENCE ASOCIÁLNÍHO CHOVÁNÍ NA STŘEDNÍ ŠKOLE

Jak shrnují Jan Průcha a Jaroslav Veteška, na problematiku eliminace, řešení, ale také prevence asociálního chování je zaměřen především obor sociální práce a resocializační pedagogika.⁴² Lze však doplnit, že preventivní snahy by měly prostupovat veškerým pedagogickým úsilím na školách.

Naprostá většina preventivních programů, jež byly doposud realizované v České republice – uvádějí Lubomír Kukla a kol. – se orientovala na školní mládež a odehrávala se ve školním prostředí v rámci obecné prevence sociálně patologických jevů. Teprve v nedávné době byla v tomto státě zpracována také metodika individuální prevence formou preventivních pohovorů se specialistou určitého oboru (lékařem, psychologem atd.). Výzkumy z posledních roků totiž

⁴¹ SMEJKAL, Vladimír. SCHELOVÁ BACHRACHOVÁ, Hana. *Velký lexikon společenského chování*. Praha: Grada Publishing, 2011. ISBN 978-80-247-3650-1, str. 86

⁴² PRŮCHA, Jan. VETEŠKA, Jaroslav. *Andragogický slovník*. Praha: Grada Publishing, 2014. ISBN 978-80-247-4748-4, str. 45

ukazují, že při přátelském a šetrném pohovoru může specialista získat důvěru dospívajícího, který se svou zkušeností či problémem s asociálním chováním svěří.⁴³ Na individuálním základě lze prevenci lépe zacílit.

I přes výše uvedené zatím není individuální prevence příliš rozšířena. Výraznou roli v oblasti prevence asociálního chování na středních školách proto mohou sehrávat školní metodikové prevence, kteří v českých školách působí již od druhé poloviny devadesátých let minulého století a do jehož kompetence spadá prevence všech sociálně patologických jevů, které by se mezi mládeží ve školách mohly objevit. Školní metodik prevence v zájmu větší efektivity by měl spolupracovat s výchovným poradcem. V současné době se činnost školního metodika prevence zaměřuje především na oblast primární prevence rizikového chování u dětí a dospívajících, a to na základě Metodického doporučení ze strany Ministerstva školství, mládeže a tělovýchovy České republiky z roku 2010. Zmíněný metodický pokyn výslovně uvádí následující projevy asociálního či obecně rizikového chování: agrese, šikana, kyberšikana, násilí, vandalismus, intolerance, antisemitismus, rasismus, xenofobie, homofobie, záškoláctví, dále pak závislostní chování, užívání všech návykových látek, netolismus, gambling, rizikové sporty a rizikové chování v dopravě, spektrum poruch příjmu potravy, negativní působení sekt a konečně sexuální rizikové chování.⁴⁴

Obecná doporučení ohledně prevence nejrůznějších forem a projevů asociálního chování na středních školách formuluje také např. Ilona Kopecká, podle které lze tuto prevenci realizovat např. prostřednictvím podpory slabších členů jednotlivých školních skupin, tedy tříd, což je efektivní zejména v případě šikany. Dále je žádoucí, aby se pedagogové snažili navozovat příjemnou atmosféru nejen v jednotlivých třídách, ale i v celé škole, aby se zasazovali za vztahy založené na odpovědném partnerství. Součástí prevence asociálního chování u žáků středních škol by podle zmíněné autorky měla být také ochrana žáků před vlivem mediálního násilí, nadměrného zobrazování sexuality a také před pornografií. Jako společný

⁴³ KUKLA, Lubomír a kol. *Sociální a preventivní pediatrie v současném pojetí*. Praha: Grada Publishing, 2016. ISBN 978-80-247-3874-1, str. 326

⁴⁴ KNOTOVÁ, Dana a kol. *Školní poradenství*. Praha: Grada Publishing, 2014. ISBN 978-80-247-4502-2, str. 51

jmenovatel úspěšné prevence pak Ilona Kopecká označuje důsledný dozor a dohled dospělých nad dospívajícími.⁴⁵

Klára Látalová pak z hlediska psychiatrického formuluje následující doporučení ohledně prevence asociálního jednání. J Podle zmíněné autorky to je především včasná identifikace, kterýžto faktor vytváří předpoklady pro účinný zásah a případně dokonce i zastavení progresu k narůstání rozsahu a intenzity asociálního chování dospívajícího jedince, a to ještě před tím, než takové chování způsobí závažné společenské problémy. Včasná identifikace a zásah totiž mohou znamenat nižší náklady než pozdější nápravné a terapeutické snahy. Klára Látalová však upozorňuje, že preventivní identifikace jedinců, které by bylo možné označit za rizikové, může být sporná z etického hlediska.⁴⁶

⁴⁵ KOPECKÁ, Ilona. *Psychologie. 3. díl. Učebnice pro obor sociální činnost*. Praha: Grada Publishing, 2015. ISBN 978-80-247-3877-2, str. 60

⁴⁶ LÁTALOVÁ, Klára. *Agresivita v psychiatrii*. Praha: Grada Publishing, 2013. ISBN 978-80-247-4454-4, str. 140

II EMPIRICKÁ ČÁST PRÁCE

4 KAZUISTIKY

Již v úvodu této práce jsem zmínila, že v rámci její empirické části budu představovat několik případových studií. Bude se tedy jednat o konkrétní případy asociálního chování žáků na takových středních školách, na kterých je vyučován obor kadeřník/kadeřnice. Informace nutné ke zpracování jednotlivých kazuistik byly získány za pomoci osobních rozhovorů se zainteresovanými osobami, tedy výchovnou poradkyní, vychovateli, rodiči, sociálními pracovníky i samotnými žáky. Cílem každé kazuistiky je stručně popsat, v čem spočívalo asociální chování, naznačit, jaké mohly být jeho příčiny, a zjistit, zda a jakými způsoby bylo řešeno. Všechny zainteresované osoby poskytly informace pod podmínkou naprosté anonymity, což je samozřejmě nutné respektovat. Respondenti byli ujištěni, že jimi poskytnuté informace budou využity jen pro potřeby práce.

4.1 PŘÍPAD 1

Jedná se o případ nyní sedmnáctileté dívky, žákyně druhého ročníku oboru kadeřnice. Asociální chování této dívky spočívá ve vysoké neomluvené absenci, v útěcích z domova i domova mládeže (internátu), v konzumaci alkoholu a v předčasném zahájení sexuálního života.

Dívka je jedináček a pochází z neúplné rodiny. Její rodiče se rozvedli, když navštěvovala čtvrtý ročník základní školy, a od té doby žije v domácnosti jen s matkou. Otec sice pravidelně posílá výživné, nicméně o výchovu dcery nejevil a nejeví zájem a s výjimkou prvního roku po rozvodu si k sobě dceru nebere ani na víkendy. Matka zpočátku samostatnou výchovu dcery zvládala, nicméně po rozvodu prožila již několik dalších známostí. Svého přítele si vždy nastěhovala k sobě domů, ovšem obvykle po roce společného soužití se s ním vždy rozvedla. Během soužití se však obvykle intenzivně věnovala milostnému vztahu se svým aktuálním přítelem, takže výchovu dcery postupně stále více zanedbávala. Ta sice nikdy nevynikala výborným prospěchem, ovšem alespoň se vždy chovala slušně. Její chování se již na druhém stupni základní školy zhoršovalo v tom smyslu, že stále častěji vykazovala jednodenní či dvoudenní absence. Matka jí je sice vždy zpětně omluvila,

nicméně jí bylo zřejmé, že se její dcera začíná místo školy toulat s partou starších kamarádek a kamarádů.

Matka se velmi naivně domnívala, že nástup na střední odborné učiliště ve městě, kde dívka bude přes týden ubytována na internátu, její dceru napraví. „Jen počkej,“ říkala jí, „na internátu tě už srovnají. Tam na tebe nebudou tak hodní jako já.“ Leč nestalo se tak. Dívka se již během druhého pololetí devátého ročníku základní školy seznámila s mladíkem, který byl starší o dva roky, a záhy s ním zahájila sexuální život. Její krátkodobé absence se staly ještě častějšími, nicméně matka jí je stále omlouvala a příslušná základní škola již neměla vůli takovou absenci adekvátně řešit, takže zatímco dívka se místo vyučování toulala se svým přítelem a občas s ním i konzumovala alkohol, devátý ročník základní školy ukončila s jedničkou z chování.

Po nástupu na střední školu ve svém chování i milostném vztahu nadále pokračovala. Ostatně to pro ni bylo snadnější, neboť matčina kontrola, již tak nedostatečná, ještě zeslábla. První ročník proto ukončila se sníženou známkou z chování. Nepoučila se však z toho a aktuálně – tedy v listopadu roku 2017 – je podmíněčně vyloučená ze studia. V nápravě chování dívky se angažuje také odbor sociálně právní ochrany dítěte, nicméně dívka se podle vlastních slov těší na to, až bude plnoletá „... a ta baba ze sociálky jí dá už konečně pokoj.“

4.2 PŘÍPAD 2

Protagonistou tohoto případu je chlapec. Nestává se sice často, že by na učební obor kadeřník/kadeřnice nastoupil chlapec, nicméně tento případ se týká právě dvou z oněch opravdu nečetných výjimek.

Asociální chování tentokrát spočívá v šikaně. Chlapec, prostřední ze tří sourozenců, pochází z netypické neúplné rodiny. I tuto rodinu opustil otec záhy poté, co se narodil chlapcův mladší bratr, tedy v době, kdy jemu byly čtyři roky. Otec tak učinil poté, co nabyl podezření, že nejmladší syn není jeho biologickým dítětem. V současné době tuto neúplnou rodinu – žijící v menším rodinném domku na okraji města se zhruba 20 000 obyvateli – tvoří osamělá matka, její dva synové, její nejstarší dítě, dcera, která je již rovněž osamělou matkou malé dcerky, a babička dětí, tedy matka jejich matky.

Protagonista tohoto případu – tedy prostřední ze sourozenců – se již na prvním stupni základní školy projevoval velice tichým až zakřiknutým chováním, útlou tělesnou konstrukcí, jemnými až dívčími rysy v obličeji a velice slabým prospěchem. Pravděpodobně pro tyto rysy a charakteristiky se již v šesté třídě základní školy stal obětí šikany svých spolužáků. Učitelé šikanu nezaregistrovali a matka s babičkou ji ve škole neoznámily, protože se bály, že to situaci chlapce ještě zhorší. Agresoři své týrání stále stupňovali, často chlapce fyzicky napadali, posmívali se mu a v šatně jej dokonce svlékali, prý aby se přesvědčili, jestli je kluk nebo holka. Teprve během prvního pololetí sedmého ročníku, kdy se v příslušné třídě vyměnil třídní učitel, došlo k odhalení šikany. Nový třídní učitel proti agresorům rázně zasáhnul, šikana ustala a již se neprojevila.

Vzhledem ke svému velice slabému prospěchu si chlapec jako vhodnou střední školu vybral odborné učiliště nabízející obor kadeřník/kadeřnice. Jedná se o školu s domovem mládeže, umístěnou v krajském městě. Je nutné dodat, že shodou okolností ve stejném roce na studium téhož oboru nastoupil další chlapec, který byl s protagonistou tohoto případu ubytován v domově mládeže i na témže dvoulůžkovém pokoji. A tento fakt odstartoval další šikanu.

Protagonista tohoto případu, který sám na základní škole zažil šikanu od skupiny spolužáků, se již během několika prvních měsíců na střední škole stal sám agresorem. Začal týrat svého spolužáka a současně spolubydlícího. Zjistil totiž, že tento chlapec je ještě slabší než on sám a že jeho rodinu tvoří kromě něj už jen osamělá matka, invalidní důchodkyně. Týrání od počátku spočívalo ve fyzickém ubližování, v poškozování a braní věcí, v ranní peněz, svačín atd. Po celý první ročník na střední škole zůstala šikana neodhalena. Na počátku tohoto školního roku však došlo k odhalení díky zásahu jedné z vychovatelek. Agresor byl samozřejmě kázeňsky potrestán a umístěn do samostatného pokoje. V současné době jsou pak oba chlapci v péči psychologa. Protagonista tohoto případu svého chování upřímně lituje a snaží se odčinit svou vinu.

5 DOPORUČENÍ PRO PRAXI

Lze se domnívat, že ve většině případů spočívá jádro příčin asociálního chování středoškolské mládeže v problematických charakteristikách jejich rodin. Na tomto konstatování se v podstatě shodují autoři odborné literatury – přičemž však dodávají, že zde spolupůsobí četné další příčiny – a koneckonců je také potvrdily obě výše prezentované kazuistiky. V obou případech jsme se setkali s neúplnými a nikoli optimálně fungujícími rodinami. Z toho logicky vyplývá, že i podstata řešení asociálního chování mládeže by měla začít již v jednotlivých rodinách. Ovšem formulovat doporučení pro rodiče (např. aby se nerozváděli, aby se lépe starali o své děti atd.) je velmi obtížná, protože dost často rodiče sami nevědí co se svým životem, a řešení často odkládají, nebo si tento problém nepřipouštějí, či obviňují společnost a dost často školu, která by podle nich měla jejich děti vychovávat.

Nezbývá tedy, než formulovat několik doporučení pro pedagogy, kteří se s dětmi a dospívajícími s projevy asociálního chování dennodenně dostávají do kontaktu a musí tyto problémy, alespoň do určité míry řešit.

V první řadě by pedagogové měli především důsledně plnit své povinnosti v oblasti práce s dětmi a to nejen v rámci výuky, ale dost často i mimo ní a tím snadněji a především rychleji zachytit různé projevy asociálního chování v jejich samotném počátku. Tato část práce je pro mnoho pedagogů poměrně náročná a hlavně je to práce, která v podstatě supluje výchovu, kterou by měla zabezpečit rodina. Na druhou stranu včasné zjištění určitého problému vytváří jeden z předpokladů pro úspěšné vyřešení. Významnou roli zde hraje skutečnost, že pedagogové by se měli především vyvarovat paušalizace chování a vytvářet jednotné šablony pro určitý typ chování. Dalším faktorem je i fakt, že ne každý žák, u kterého shledáme prvky nevhodného chování se stane tím, který tento způsob chování bude dlouhodobě uplatňovat v sociálních situacích a, proto je důležité dbát na individuální přístup při posuzování každého z nich. Vhodné se zdá i doporučení, aby pedagogové plně využívali všech kompetencí, které mají, a kontrolovali a případně i kázeňsky postihovali takové chování žáků, které si postih zaslouží. Nejedná se v tomto případě pouze např. o šikanu, ale první příznaky asociálního chování sebou nesou také třeba na první pohled běžné přestupky jako je podezřele častá či neomluvená absence, náhlé nebo výrazné zhoršení prospěchu, nejrůznější změny v chování a vzhledu žáků atd. Ve všech těchto případech je žádoucí

informovat především rodiče či zákonné zástupce konkrétního žáka a doporučit jim kontakt na specialistu, např. psychologa pro děti a mládež. V případech, kdy rodiče odmítají spolupracovat, je nezbytné, aby se pedagogové prostřednictvím vedení školy obrátili na odbor sociálněprávní ochrany dětí příslušného městského úřadu. Obecně pak lze samozřejmě doporučit zaměření na primární prevenci asociálního chování.

ZÁVĚR

Cílem předložené bylo vytvořit přehled nejčastějších projevů asociálního chování žáků na střední škole, zjistit příčiny tohoto chování a nabídnout možnost řešení v těchto případech. Neoddělitelnou součástí práce s dětmi, u kterých dochází k projevům asociálního chování je důraz na prevenci tohoto chování a práce s rodinou, kde se zákonitě první projevy asociálního chování objevují.

V praktické části práce bylo představeno několik konkrétních případů žáků, u kterých byli na základě pedagogické diagnostiky shledány projevy asociálního chování. Na základě shrnutí teoretické části práce a reflexe kazuistik pak byla formulována doporučení pro pedagogickou praxi na střední škole.

Vzhledem k tomu, že termín asociální chování v České republice stále není jednoznačně definován, přináší správné a včasné diagnostikování tohoto chování řadu problémů, které znesnadňují práci jak pedagogů, ale i ostatních odborných pracovníků. Asociální chování zahrnuje takové projevy chování, které jsou již spojeny s patologickým obrazem osobnosti jedince, jsou z hlediska etického či morálního tzv. na hraně či za hranou, ovšem zatím zásadním způsobem nepoškozují okolí daného jedince. Jako příklad lze uvést hlavně závislostní chování, získávání větších výhod prostřednictvím manipulací, záškoláctví, útěky z domova či od povinností, rvačky, potulování, poškozování cizích věcí, sebepoškozování, pití alkoholu, kouření atd. Asociální chování je pro mládež i pro společnost rizikové a je projevem sociální patologie.

Problematika příčin asociálního chování mládeže představuje velmi rozsáhlý komplex nejrůznějších aspektů, které se obvykle navzájem ovlivňují či alespoň spolupůsobí. Příčiny tohoto chování se navíc u jednotlivých dětí či dospívajících vyznačují výrazně individuálním charakterem, což do jisté míry znesnadňuje zobecňování. Lze však vymezit tři základní skupiny příčin: biologické, psychické a také společenské.

V rámci zkoumání příčin asociálního chování dospívajících nesmíme zapomínat ani na negativní vliv rodinného prostředí a na vliv vrstevnických skupin. Pokud ovšem funguje rodinné zázemí, pak by vliv party neměl být až tak významný. Zásadním sociálním faktorem, ve kterém si jedinec utváří své vzorce chování, je tedy jeho rodina. Zásadní vliv rodiny na asociální chování dětí a dospívajících je

primárně dán tím, že rodina je nejdůležitější socializační činitel, zdroj postojů, hodnotového systému i vzorců chování. Asociální rodiče často mívají asociální děti, což platí zejména v případě agresivity. Může se jednat o neúplné rodiny, kde dospívající vyrůstá pouze s matkou, o rodiny lhostejné k projevům asociálního chování, o rodiny s despotickým otcem.

Odstranění problémového chování dětí a mládeže v rodinách, ve školách a výchovných zařízeních se stává jedním z ústředních společenských problémů současné doby. Vždy je zapotřebí vzít v potaz jednak kontext, ve kterém se chování konkrétního žáka odehrává, jeho věk, rodinné zázemí a jeho vývojovou úroveň. Neřešení asociálního chování může vést u jednotlivých dospívajících k tomu, že projevy tohoto chování u nich dále budou postupně narůstat, což navíc může vést k mnoha dalším doprovodným problémům. Řešení proto vyžaduje odborný speciálně pedagogický postup, zapojení poradenského systému, středisek výchovné péče, spolupráci s různými výchovnými zařízeními, zdravotnickými institucemi, terapeutickými pracovišti. Preventivní snahy by měly postupovat veškerým pedagogickým úsilím na školách.

Pro pedagogické pracovníky z uvedených skutečností vyplývá nelehký úkol, vzhledem k tomu, že jsou dost často první, které takové chování identifikují, aby k řešení těchto případů přistupovali zodpovědně a profesionálně a využili všech odborných možností, které mohou použít. Měli by především důsledně plnit své povinnosti, využívat své odborné znalosti a plně využívat všech kompetencí, dodržovat postupy a v neposlední řadě, kdy selhávají preventivní opatření kázeňsky postihovat asociální chování žáků. V této souvislosti je nezbytné informovat rodiče a pokusit se navázat s nimi efektivní spolupráci, popřípadě doporučit jim kontakt na specialistu. V případech, kdy rodiče odmítají spolupracovat, je nezbytné se obrátit na odbor sociálněprávní ochrany dětí příslušného městského úřadu.

Ve školním prostředí problematika řešení výchovných problémů dětí s projevy asociálního chování klade na pedagogické pracovníky nároky nejenom po odborné ale i po lidské stránce a pro mnohé se může zdát, situace neúnosná až neřešitelná. Proto je namístě se v těchto případech obrátit na odborníky z řad psychologů a psychiatrů, které mohou pomoci účinně při řešení daných problémů.

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

Seznam použitých českých zdrojů

BENDL, Stanislav a kol. *Vychovatelství. Učebnice teoretických základů oboru*. Praha: Grada Publishing, 2015. ISBN 978-80-247-4248-9.

BOCAN, Miloslav a kol. *Děti v ringu dnešního světa. Hodnotové orientace dětí ve věku 6 až 15 let*. Praha: Národní institut dětí a mládeže MŠMT, 2012. ISBN 978-80-87449-24-0.

ELICHOVÁ, Markéta. *Sociální práce. Aktuální otázky*. Praha: Grada Publishing, 2017. ISBN 978-80-271-0080-4.

FISCHER, Slavomil. ŠKODA, Jiří. *Sociální patologie. Analýza příčin a možností ovlivňování závažných sociálně patologických jevů*. Praha: Grada Publishing, 2009. ISBN 978-80-247-2781-3.

GJURIČOVÁ, Šárka. KUBIČKA, Jiří. *Rodinná terapie. Systemické a narativní přístupy*. Praha: Grada Publishing, 2009. ISBN 978-80-247-2390-7.

HÁJKOVÁ, Vanda. STRNADOVÁ, Iva. *Inkluzivní vzdělávání*. Praha: Grada Publishing, 2010. ISBN 978-80-247-3070-7.

HINESOVÁ, Gill. BAVERSTOCKOVÁ, Alison. *Jak na svého teenagera. Manuál pro rodiče*. Praha: Grada Publishing, 978-80-247-5144-3.

JANDOUREK, Jan. *Slovník sociologických pojmů. 610 hesel*. Praha: Grada Publishing, 2012. ISBN 978-80-247-3679-2.

JEDLIČKA, Richard a kol. *Poruchy socializace u dětí a dospívajících. Prevence životních selhání a krizová intervence*. Praha: Grada Publishing, 2015. ISBN 978-80-247-5447-5.

JUCOVIČOVÁ, Drahomíra. ŽÁČKOVÁ, Hana. *Neklidné a nesoustředěné dítě ve škole a v rodině*. Praha: Grada Publishing, 2010. ISBN 978-80-247-2697-7.

KNOTOVÁ, Dana a kol. *Školní poradenství*. Praha: Grada Publishing, 2014. ISBN 978-80-247-4502-2.

KOPECKÁ, Ilona. *Psychologie. 3. díl. Učebnice pro obor sociální činnost*. Praha: Grada Publishing, 2015. ISBN 978-80-247-3877-2.

KUKLA, Lubomír a kol. *Sociální a preventivní pediatrie v současném pojetí*. Praha: Grada Publishing, 2016. ISBN 978-80-247-3874-1.

LÁTALOVÁ, Klára. *Agresivita v psychiatrii*. Praha: Grada Publishing, 2013. ISBN 978-80-247-4454-4.

MARTÍNEK, Zdeněk. *Agresivita a kriminalita školní mládeže*. Praha: Grada Publishing, 2009. ISBN 978-80-247-2310-5.

MIOVSKÝ, Michal a kol. *Výkladový slovník základních pojmů školské prevence rizikového chování II*. Praha: Universita Karlova v Praze, 2015. ISBN 978-80-7422-393-8.

NAVRÁTIL, Stanislav. MATTIOLI, Jan. *Problémové chování dětí a mládeže*. Praha: Grada Publishing, 2011. ISBN 978-80-247-7180-9.

NIELSEN SOBOTKOVÁ, Veronika a kol. *Rizikové a antisociální chování v adolescenci*. Praha: Grada Publishing, 2014. ISBN 978-80-247-4042-3.

NOVÁK, Tomáš. DVOŘÁČKOVÁ, Blanka. *Vztah matky a syna*. Praha: Grada Publishing, 2008. ISBN 978-80-247-2077-7.

PEMOVÁ, Tereza. PTÁČEK, Radek. *Zanedbávání dětí. Příčiny, důsledky a možnosti hodnocení*. Praha: Nakladatelství Grada Publishing, 2016. ISBN 978-80-247-5695-0.

PROCHÁZKA, Miroslav. *Sociální pedagogika*. Praha: Grada Publishing, 2012. ISBN 978-80-247-4033-1.

PROCHÁZKA, Roman. ŠMAHAJ, Jan. KOLAŘÍK, Marek. LEČBYCH, Martin. *Teorie a praxe poradenské psychologie*. Praha: Grada Publishing, 2014. ISBN 978-80-247-4451-3.

PRŮCHA, Jan. VETEŠKA, Jaroslav. *Andragogický slovník*. Praha: Grada Publishing, 2014. ISBN 978-80-247-4748-4.

PUGNEROVÁ, Michaela. KVINTOVÁ, Jana. *Přehled poruch psychického vývoje*. Praha: Grada Publishing, 2016. ISBN 978-80-247-5452-9.

SMEJKAL, Vladimír. SCHELOVÁ BACHRACHOVÁ, Hana. *Velký lexikon společenského chování*. Praha: Grada Publishing, 2011. ISBN 978-80-247-3650-1.

SKOPAL, Ondřej. DOLEJŠ, Martin. SUCHÁ, Jaroslava. *Vybrané osobnostní rysy a rizikové formy chování českých žáků a žákyň*. Olomouc: Universita Palackého v Olomouci, 2014. ISBN 978-80-244-4223-5.

SÝKORA, Jan. *Sborník příkladů dobré praxe: Zdravé klima zájmového a neformálního vzdělávání*. Praha: Vydal Národní institut pro další vzdělávání, 2012. ISBN 978-80-874-4930-1.

ŠOLCOVÁ, Iva. *Vývoj resilience v dětství a dospělosti*. Praha: Grada Publishing, 2009. ISBN 978-80-247-2947-3.

WEISS, Petr a kol. *Sexuální zneužívání dětí*. Praha: Grada Publishing, 2005. ISBN 978-80-247-0909-5.

ZEMANOVÁ, Vanda. DOLEJŠ, Martin. *Životní spokojenost, sebehodnocení a výskyt rizikového chování u klientů nízkoprahových zařízení pro děti a mládež*. Olomouc: Universita Palackého v Olomouci, Filosofická fakulta, 2015. ISBN 978-80-244-4492-5.

ŽÁČKOVÁ, Hana. JUCOVIČOVÁ, Drahomíra. *Nepozornost, hyperaktivity a impulzivita. Zápory i klady ADHD v dospělosti*. Praha: Grada Publishing, 2017. ISBN 978-80-271-0204-4.

Seznam použitých internetových zdrojů

HLADNÁ, Renata. *Užívání drog mezi dospívajícími v Evropě klesá, české zkušenosti náctiletých zůstávají nadprůměrné. Potvrdila to studie ESPAD 2015*. (online) Praha: Vláda České republiky, 20. 09. 2016. Dostupné z WWW: <https://www.vlada.cz/cz/ppov/protidrogova-politika/media/uzivani-drog-mezi-dospivajicimi-v-evrope-klesa--ceske-zkusenosti-nactiletých-zustavaji-nadprumerne--potvrdila-to-studie-espac-2015-149001/>. Citováno dne 03. 11. 2017.

BIBLIOGRAFICKÉ ÚDAJE:

Jméno autora:	Ivona Horká
Název kurzu:	Studium v oblasti pedagogických věd pro učitele odborných předmětů, praktického vyučování a odborného výcviku
Název práce:	Asociální chování na střední škole
Rok:	2018
Počet stran textu bez příloh:	25
Celkový počet stran příloh:	0
Počet titulů českých použitých zdrojů:	31
Počet titulů zahraničních použitých zdrojů:	0
Počet internetových zdrojů:	1
Počet ostatních zdrojů:	0